

УДК: 82-16+75

Ірина ГЛОТОВА,

кандидат філологічних наук,
викладач циклу гуманітарних дисциплін
Одеського автомобільно-дорожнього
коледжу
Одеського національного політехнічного
університету

Світлана ЧУДАК,

вчитель вищої категорії,
вчитель-методист циклу гуманітарних дисциплін
Одеського автомобільно-дорожнього коледжу
Одеського національного політехнічного університету

ФЕНОМЕН СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ У ЗБІРЦІ ПОЕЗІЙ ОЛЕГА ГОНЧАРЕНКА «КАТРЕНИ ОГОЛОШЕНИХ КАРТИН (НАВІЯНЕ ЖИВОПИСОМ ІВАНА МАРЧУКА)»

Глотова І., Чудак С. Феномен синтезу мистецтв у збірці поезій Олега Гончаренка «Катрени оголошених картин (навіяне живописом Івана Марчука)».

У статті досліджені інтермедіальні принципи організації поетичного тексту збірки поезій Олега Гончаренка «Катрени оголошених картин». Врахована інтрополяція в поетичні форми прийомів і технік образотворчого мистецтва Івана Марчука. Акцентовано увагу на схожості у філософсько-світоглядному, знаково-символічному, мотивно-образному рівні митців. Аргументовано необхідність дослідження індивідуального міфосвіту Івана Марчука, як засобу розкодування структурно-семантичних корелятивів в поезії Олега Гончаренка. Мотивується використання поетом прийому екфрасису, як безпосереднього опису конкретних зорових об'єктів, поданих на полотні художника. Автором проаналізована оригінальна техніка Івана Марчука – «пльонтанізм». Доведена органічна співвіднесеність особливої художньої техніки з регулюванням смислових орієнтирів віршів Олега Гончаренка, як засіб продукування множинності смислів, нечіткості семантики образу й уможливлення розмаїття інтерпретацій.

Ключові слова: інтермедіальність; вільні інтерпретації; екфрасис (прямий чи непрямий опис), структурно-семантичні корелятиви, індивідуальний міфосвіт, сюрреалізм, архетип.

Glotova I., Chudak S. The phenomenon of the art synthesis in the collection of poetry of Oleg Goncharenko "The quatrains of the announced pictures (inspired by the paintings of Ivan Marchuk)".

The subject of the article is the intermediality in the sense of the properties assimilation of the different kinds of art. The explanation of the synthesis of the poetic and pictorial arts as a syncretic phenomenon constitutes the research topic. The studying of the principles of the organization of the poetic texts of the collection of poems by Oleg Goncharenko "The quatrains of the announced pictures" and the corresponding analysis of the borrowings in the works of the Ukrainian artist Ivan Marchuk is the aim of the research. The common ideas, views and images on the paintings of I. Marchuk and in "The quatrains..." of O. Goncharenko are confirmed, the common ability of the creation of the effect of "free interpretation" for the recipient is depicted. The research novelty lies in the detailed analysis of the peculiarities of the verbal representation of the visual images of the artist by the poet. The structural-semantic correlates in the poetry of Oleg Goncharenko were selected as the archetypes, especially the ambivalent image of the horse as the sacral being, underlying the depth of the millennia since the ancestors of the Ukrainian people had first domesticated the horse. The role of "the sacral moment" in the works of the poet as the manifestation of the interpolations into the literary forms and techniques of the fine art is determined. It has been proved that the methods that regulate the semantic orientation of Goncharenko's poems are based on the production of the multiplicity of meanings, the blurred image semantics and make the diversity of interpretations possible, resembling in a certain way the specific manner of the artist Marchuk. Among the specific methods the author notes the paronomasia and the language game that is based on the free usage of the phraseological units and also on the active appeal to the world cultural paradigm through the direct and indirect quotes. The scientific research of the author will contribute to the determination of the power of Marchuk's creative works in the meaningful,

technical, philosophical, methodological, quantitative dimensions and simultaneously to the renewal of the common ideas in the usage of the "plentanism" technique (from Ukrainian word "plentatu" – to weave, to plait) in the poetic field.

Key words: intermediality, free interpretations, ekphrasis, (direct or indirect description), structural-semantic correlates, personal world of myths, surrealism, archetype.

Глотова І., Чудак С. Феномен синтеза мистецтв в збірці поезій Олега Гончаренка «Катрені об'явлених картин» (навеянное живописью Ивана Марчука)».

Предметом исследования выступает интермедialность в контексте ассимиляции свойств различных видов искусства. Темой исследования является феномен синтеза поэтического и живописного искусств как синкретического явления. Целью исследования послужило изучение принципов организации поэтического текста сборника стихов Олега Гончаренко «Катрені об'явлених картин» и соответствующий анализ заимствований в творчестве украинского художника Ивана Марчука. Выделены общие сюжеты, мотивы, образы на полотнах Ивана Марчука и в «Катренах...» Олега Гончаренко, освещены особенности создания эффекта «вольных интерпретаций» для реципиента. Новизна работы заключается в обстоятельном анализе особенностей вербальной репрезентации визуальных образов изобразительного искусства поэтом. Выделены структурно-семантические корреляты в поэзии Олега Гончаренко в виде архетипов, в частности амбивалентного образа коня, как священного существа, подчеркивая глубину тысячелетий, когда древние украинцы впервые на своей земле приручили лошадей. Установлена роль «сакрального момента» в творчестве поэта как проявление интерполяции в литературные формы из приемов и техник изобразительного искусства. Доказано, что приемы, регулирующие смысловые ориентиры стихов О. Гончаренко, основываются на продуцировании множественности смыслов, нечеткости семантики образа и делают возможным разнообразие интерпретаций, поэтому ассоциативно очень напоминают специфическую технику художника И. Марчука. Среди таких приемов автором выделены параномазия и языковая игра, которые базируются на произвольном обращении с фразеологическими единицами, а также активная апелляция к мировой культурной парадигме через привлечение прямых или косвенных цитат. Представленное научное исследование будет способствовать определению силы творческого наследия И. Марчука в содержательном, техническом, философском, методологическом, количественном измерениях и одновременно будет способствовать воспроизведению общих идей в использовании техники – «плентанизм» (от слова «путать» – плести, переплетать) в поэтическом пространстве.

Ключевые слова: интермедialность; свободные интерпретации; экфрасис, структурно-семантические корреляты, индивидуальное мифотворчество, сюрреализм, архетип.

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного мистецтва є інтермедіальність. Вона виникає внаслідок розширення принципів організації художнього тексту і полягає в запозиченні або асиміляції властивостей текстів інших видів мистецтва. Незвичайний синтез художнього слова і живопису репрезентує заномінована у назві статті збірка відомого не лише в Україні, але й поза її межами поета Олега Гончаренка. Джерелом натхнення для митця стали картини іншого визнаного генія сучасності¹¹ – українського художника Івана Марчука.

До вивчення поезії Олега Гончаренка, у тому числі й до аналізованої нами збірки, звертались літературознавці Н. Акулова,

1 «У Великій Британії офіційно визнано геніальність Івана Марчука не лише як художника, діяча культури – як Генія, що вплинув на трансформацію суспільної свідомості. Так, у списку з ста найгеніальніших землян, упорядкованому в жовтні 2007 року Британською консалтинговою компанією Creators Sinectics на основі висновків представницького експертного оцінювання й опублікованому в Daily Telegraph, його ім'я – серед нобелівських лауреатів, видатних мислителів, вчених, винахідників» [8].

Г. Атрошенко, О. Даниліна, Н. Зайдлер, Л. Копейцева та ін. Творчість талановитого поета привернула увагу не лише філологів, але й істориків (В. Гудзь, В. Калоянов) та мистецтвознавців (А. Мартинюк, Т. Стрипко). Осягнути велич таланту митця й філософську глибину його творів намагались літературні критики, члени Національної спілки письменників України: Т. Дігай, М. Рибка, М. Ткач та ін. Попри очевидну увагу дослідників, за дужками залишається аналіз особливостей вербальної репрезентації візуальних образів художника поетом, що і є **метою нашої розвідки.**

Виклад основного матеріалу. Творчу «співпрацю» поета й художника майже одразу означили в критиці «діалогом споріднених душ». Справді, навіть поверховий аналіз розкриває дивовижну схожість не тільки на філософсько-світоглядному, але й на знаково-символічному, мотивно-образному рівнях. Мистецтвознавець Тамара Стрипко пояснює це тим, що «...всією міццю **генетичної пам'яті** [тут і далі курсив наш. – І.Г., С.І.] вони спокутують свою щирю любов до України» [7, с. 18]. Погоджуємось із цією

тезою, однак зауважимо, що кожен із митців, знаходячи відлуння в творчості іншого, залишається все ж у межах власної оригінальної поетикальної системи.

Як зазначає Олена Даниліна, книга поета є «новаторською й водночас традиційною» [3]. Новаторство, зрозуміло, полягає у сміливому експерименті вже на рівні задуму, традиційність – у тому, що художник слова послуговується власною, індивідуально-авторською символікою, що притаманна також попереднім збіркам поета. Ми помітили, що на полотнах Івана Марчука й у «Катренах...» Олега Гончаренка наявні спільні сюжети, мотиви, образи, як, скажімо, образ-символ степу, що набуває різного змістового наповнення.

Так, наприклад, тлумачення образу степу як сухого похмурого простору, що, однак, стимулює до руху, боріння, життя, в Олега Гончаренка фіксуємо у віршах «Білі маки», «Польовий букет», «Квіти мої зацвіли», «Спогади дитинства». Важливо, що полотна Івана Марчука із такими ж назвами сугерують аналогічну семантику. Емоційно-сміслова єдність есплікується вже на формальному рівні. Навіть для недосвідченого ока помітно, що картини, які покладено в основу вказаних поезій, характеризуються схожою композицією і кольоровою гамою.

Як і на полотні Івана Марчука, образ степу символізує безчасся у поезії Олега Гончаренка «Тут зупинився час». Абстрактне поняття дуже важко передати наочно. Однак, за спостереженнями науковців, у своєму навіть реалістичному живописі «...мистець

досягає ефекту, до якого зазвичай прагне абстрактне мистецтво – залишає глядачу повну свободу інтерпретації» [8]. Описуючи витвір образотворчого мистецтва, поет вдало переносить колір у літературний твір («тут – лише срібна й золота інертність»), відтворює свої враження від кольорової палітри («тіні капосні копиць»), а також намагається домислити зорові образи, яких немає на полотні («Ні квітів, ні дерев, ні сіл, ні птиць... / Ні стогону, ні шепоту, ні рими»). Отже, поет же не просто вербально відтворює яскравий візуальний образ, а конкретизує його, ніби довершуючи сенс побаченого, підпорядковує власній художній меті. Наші думки суголосні спостереженням Михася Ткача: «Поезії Олега Гончаренка – це не тільки живопис зовнішніх (споглядальних) атрибутів життя, його колір чи звук, а внутрішній голос (пориви і сумніви)» [9, с. 54].

Доволі часто обидва митці вдаються до образів нічних небесних світил – місяця і зірок. При цьому образи, створені живописцем, ніби камертоном відлунюють у поетичних візіях, доповнюють одне одного, примножують сенс та взаємозбагачуються. Тому не дивно, що сказане про майстра пензля можна з упевненістю застосувати й для характеристики текстів Олега Гончаренка. Так, наприклад, «марчуківські сонце і місяць, – зазначає Тамара Стрипко, – це ніби виклик реальним небесним світилам, розмова з небесами, перегукування з Творцем» [8]. В Олега Гончаренка читаємо: «Ніч звідси вже нікуди й не ходила. / Тут навіть сніг був сіркою пропах... / Тут голод з холодом скипілись у єдино... / Тут шлях немов по безкраях – зим шов... / Все те було аж... цілих півгодини, / поки над світом місяць не зійшов / і поки не відкрив пресвітлі очі. / У світ ріка ясного світла потекла. / І кожен у селі признався: «Хочу / любові, і свободи, і тепла!» («І відкрив місяць очі свої») [2, с. 464] або: «Вітри в чатині виють, як шакали... / А може, просто очі підведи? / Тебе з дитинства місяцем лякали. / Зі страху ти й забіг хтозна-сюди! [...] Поглянь на місяць! Ну... хоча б... таємно... / Хоча б... своєму страхові... на зло [...] Бач, як блищить – як гонг

І. Марчук. І почув він голос давнини

монгольський мідний! / То, може, й краще, що – зима й пільма? / Принаймні у захмар'ї менше видно, / як Каїн Авеля на вила підійма...» («Під сяйвом місяця») [2, с. 465] тощо. Як бачимо, уже на лексичному рівні («пресвітлі очі», згадка про Каїна та Авеля тощо) автор створює прозору алюзію-паралель «місяць – око Боже».

Індивідуальний міфосвіт Івана Марчука знаходить структурно-семантичні кореляти в поезії Олега Гончаренка також у вигляді архетипів. Так, одним із найбільш часто вживаних у художній системі обох митців, за нашими спостереженнями, є амбівалентний образ коня як священної істоти, що могла приносити і щастя, й нещастя, віщувати смерть або життя. Аналізуючи полотно «І почув він голос давній», О. Семенюченко зауважує, що «зовсім не випадково художник через назву картини показує всю сакральність моменту. Бо кінь для українців – це і бойовий товариш, і побратим, і порадник, і провідник у потойбіччя. Митець називає голос давнім, тим самим підкреслюючи всю глибину тисячоліть, відколи праукраїнці вперше на своїй землі приручили коня» [6]. Цю «сакральність моменту» (не без присутності коня!) відчуваємо й у поетичному еквіваленті живописного артефакту: «Повір у себе, зрозумій себе, / то й станеться усе, що не стається. / Незримо переявляться світи. / Сорока скрикне... І дорога скрипне... / А ти відчуєш, що **всесильний** ти...» [2, с. 347].

Архетипний образ коня настільки органічний для Олега Гончаренка, що його ліричний герой порівнює себе з кінським табуном. Частотність появи цього образу на сюрреалістичних полотнах Івана Марчука можна співвіднести із вагомністю його місця для художньої картини світу поета, адже кінь тут співвідносний із мотивом вільних пращурів-кочівників (скіфів), уособлює надійність, силу, міць, витривалість і навіть мудрість предків. При цьому вказані значення не заважають реалізації множинності смислів, коли у тексті виникають алюзії на міфологічного Пегаса: «Уже й тобі немов немає місця в Роді, / уже і я немов гублюся, а проте / ще кінь твій у гнідих туманах бродить, / шукаючи святе і золоте. / Всі й чужомовні тут, «без гаті і без хати», / та

очі закриваю – і в раю: / ще кінь мій мудро учиться літати / у поля чи у саду на краю [...] Гаснуть зжовклі рукописи на підвіконні... / А подумати – там і тієї й біди! / Нас не буде, та наші окрилені коні / освятять наші поля і сади» («Містерія») [2, с. 373].

У своїх глибоких поезіях Олег Гончаренко зберігає назви картин Івана Марчука. Більшість таких заголовків метафоричні: «До сонця осінь прихилилась», «Планета дихає», «Дарунки осінь роздає», «І думи зростали в саду», «Пісню осінь проспівала», «І слухало поле думи його», «Глянув місяць на подвір'я» тощо. Можливо, поет залишає «чужі» назви інтуїтивно, оскільки його власний стиль також тяжіє до метафоричності.

Загалом поезії Олега Гончаренка містять багато влучних образів-метафор, яскравих порівнянь тощо. Підкреслимо, однак, що часто вони повністю відмежовуються від свого візуального відповідника, ніби поет бачить ширше і глибше, його художнє бачення сягає поза межі реально побаченого (швидше – відчутого) на картинах Івана Марчука, як наприклад, у вірші «Ранкові тумани»: «Гойдаються на спінених туманах / прив'язані до обр'ю човни...» [2, с. 83].

У збірці Олега Гончаренка можна знайти безліч прикладів екфрасису (прямого чи непрямого опису) картин Івана Марчука – уся збірка, зрештою, за задумом і за сутністю суцільний екфрасис. Яскравий приклад прямого екфрасису – поезія «Вітри несли у даль їх звуки», що містить безпосередній опис конкретних зорових об'єктів, поданих на полотні художника. Вірш, як і картина, має глибокий філософський зміст. Проте значно яскравіше цей зміст прочитується якраз у вербальному тексті. Це той приклад, коли візуальна символіка значно поступається силою впливу перед магією слова. Так, на картині чітко видно, що сурмач стоїть на постаменті у вигляді сопілки. Однак через сюрреалістичний характер зображеного, ГЛЯДАЧ може цього навіть не зауважити в той час, як ЧИТАЧ обов'язково зверне увагу на фразу «сопілку взяв – на постамент». Образ сопілки одразу набуває алегоричного характеру: це інструмент сурмача – музиканта, митця. Тільки справді високе

мистецтво спроможне «рвати бетон» і підносити в повітря цілі поверхи. А значить – такий митець дійсно гідний постаменту, тобто достойного вшанування.

І. Марчук. У лісі тіні блукали

За спостереженнями Михайла Рибки, «Олег Гончаренко мислить дуже складно й оригінально – так, як мислять художники та діти» [5, с. 44]. У збірці «Катрени оголошених картин...» художник слова використовує технічні прийоми Івана Марчука. Це явище в теорії загального мистецтвознавства отримало назву гіпотипозису – інтерполяції в літературні форми прийомів і техніки образотворчого мистецтва. Однак на сьогодні практично відсутній фаховий кваліфікований аналіз творчості Івана Марчука. Тамара Стрипко з цього приводу зазначає: «Ідеолог європейського експресіонізму і гіперреалізму, патріарх українського авангарду і модерного монументалізму, новатор-сюрреаліст, – все то про Марчука. Він, здається, випробував все, що було створене до нього і запропонував власні стилістичні, структурні, технічні новаторські рішення. Їх уже б давно належало вивчити і проаналізувати мистецтвознавцям. Відсутність ґрунтовних, достойних узагальнень до сьогодні можна пояснити одним – розгубленістю фахівців перед масштабністю і потужністю доробку художника в змістовому, технічному, філософському, методологічному, зрештою, кількісному (близько 4,5 тисячі картин), вимірах – як підійти, з якого боку підступитися, як це все, зрештою, назвати» [9].

Підкреслимо, що Іван Марчук винайшов власний творчий метод, цілком оригінальну техніку – «пльонтанізм» (від слова «пльонтати» – плести, переплітати). Замість звичайного мазка на полотні в специфічний спосіб наносяться найтонші цівки кольору, що створюють дивовижне мереживо. Складається враження, що його картини ніби створені з клубочків чудернацьких ниток.

На наш погляд, оригінальна творча манера Олега Гончаренка, що несподівано, якраз дуже органічно співвідноситься з цією особливою технікою Івана Марчука. «Автор свідомо вибудовує структурно ускладнений, згущений текст», – зазначає Тетяна Дігай [4, с. 40]. Прийоми, що регулюють смислові орієнтири його віршів, ґрунтуються на продукуванні множинності смислів, нечіткості семантики образу й уможливають розмаїття інтерпретацій, тому асоціативно дуже нагадують специфічну техніку художника. Серед таких прийомів відзначимо параномазію та мовну гру, що базується на довільному поводженні з фразеологічними одиницями, а також активну апеляцію до світової культурної парадигми через залучення прямих або непрямих цитат: «Хіба тому, хто заблукав, бояться блуду?.. / Хай заздрять вам до хрипу солов'ї! / «Цілуй, цілуй, цілуй її! / Знов молодість не буде...» («Цілуй її») [2, с. 227] тощо.

Узагальнюючи сказане, відзначимо глибоку філософічність і Гончаренка, і Марчука. Якщо живописець, в силу специфіки виду мистецтва, може використовувати для вираження свого «я» тільки зорові образи, то в поета значно більше можливостей. Олег Гончаренко не просто описує побачене на картинах (тобто створює конкретно-чуттєві образи), а надає їм особливого звучання (про використання засобів поетичної фоніки митцем детальніше див. у статті Г. Атрошенко [1]). Його вірші набувають неповторного глибокого сенсу й завдяки суто літературним засобам (гра слів, особливості ритмомелодики, специфіка римування тощо). Тому не дивно, що вірші поета мають надзвичайний вплив на реципієнта. Разом із тим, поезія митця часто складна для інтерпретації. Це пов'язано з тим, що Олег

Гончаренко, як і Іван Марчук, залишає простір для довільного, суб'єктивного тлумачення зображеного. Його опис – це скоріше потік вражень, суголосних внутрішньому стану ліричного суб'єкта.

Екфрасис у збірці Олега Гончаренка завжди емоційний, оціночний, він репрезентує особистість поета, естетичні вподобання та його власну картину світу. Поетичні описи полотен живопису виконують пояснювальну, інформативну та емоційно-експресивну функції, слугують візуалізації вражень.

І. Марчук. Зустріч

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрошенко Г.І. Таїна слова О. Гончаренка (за збіркою «Катрени оголошених картин (нав'яне живописом Івана Марчука)») / Атрошенко Г.І. // Літературні феномени Мелітополя: статті, нариси, есе : літературознавчі студії. – Мелітополь : ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2013. – С. 166 –184.
2. Гончаренко О. Катрени оголошених картин (нав'яне живописом Івана Марчука) / Олег Гончаренко. – К. : Фенікс, 2011. – 511 с.
3. Даниліна О. «Дивилися очі услід...» [Електронний ресурс] / Олена Даниліна // Сумно.Ком. – Режим доступу:

<http://heledana76.sumno.com/literature-review/dyvylsya-ochi-uslid/>.

4. Дігай Т. Сонцю схватись нікуди / Тетяна Дігай // Гармонія бунту: бібліографічні, літературознавчі та рецензійні статті за творчістю Олега Гончаренка / [упоряд. О.В. Бабакова, відп. ред. Т.Г. Шевченко]. – Запоріжжя : ЗОО ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 39–40.
5. Рибка М. Четвертий вимір всесвіту / Михайло Рибка // Гармонія бунту: бібліографічні, літературознавчі та рецензійні статті за творчістю Олега Гончаренка / [упоряд. О.В. Бабакова, відп. ред. Т.Г. Шевченко]. – Запоріжжя : ЗОО ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 41–45.
6. Семенюченко О. Український всесвіт Івана Марчука [Електронний ресурс] / Семенюченко Олександр // Інститут українознавства. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=87&category=6>. – Назва з екрану.
7. Стрипко Т. Нав'яне живописом Івана Марчука. Суголосся. Поет Олег Гончаренко задивився в утаємничений світ геніального митця / Тамара Стрипко // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 65. – С. 18.
8. Стрипко Т. Той, кому одного Всесвіту замало [Електронний ресурс] / Тамара Стрипко. – Режим доступу: http://greeks.ua/content/toy-komu-odnogo-vseshvту-zamalo_ru/ru.
9. Ткач М. Світло душі української / Михась Ткач // Гармонія бунту: бібліографічні, літературознавчі та рецензійні статті за творчістю Олега Гончаренка / [упоряд. О.В. Бабакова, відп. ред. Т.Г. Шевченко]. – Запоріжжя : ЗОО ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка, 2009. – С. 51–56.

Надійшла до редакції 5.11.2015

Підписано до друку 25.12.2015 р. Формат 60x84/8. Папір Офс.

Ум. арк. 22,09. Наклад 300 примірників.

Видання та друк: ФОП Грінь Д.С.,

73033, м. Херсон, а/с 15, e-mail: dimg@meta.ua

Свід. ДК № 4094 від 17.06.2011